

ISSN 2181-9556

Doi Journal 10.26739/2181-9556

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

3-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-3

ТОШКЕНТ-2024

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№SI-3 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2024-SI-3>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабирова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01–Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурад Мансур Бобомурадovich
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02–Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)

22.00.03–Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решают задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счет внедрения достижений научных исследований ученых и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Толипов Файзулла Саидович
кандидат исторических наук, доцент (Узбекистан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қозоқов Собиржон Зокиржонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Sodiqova Shohida RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING KEKSALAR UCHUN IMKONIYATLARI VA XAVFLARI.....	9
2. Karimov Bobir FASILITATIV LIDERLIK – BOSHQARUVDA DEMOKRATIK JARAYONLARNI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA.....	18
3. Алексеева Виктория ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ МОЛОДЕЖЬЮ СОЦИАЛЬНЫХ ЛИФТОВ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ.....	26
4. Якубов Ильдар СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ УПРАВЛЕНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.....	38
5. Ахмедов Нодир ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ ФЕЙКОВЫХ НОВОСТЕЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ БОРЬБЫ.....	45
6. Abduraxmonova Manzuraxon, Sultonova Nazokatxon KVADROBERLAR SUBMADANIYATI – DEVIANT XULQ-ATVOR SIFATIDA.....	53
7. Alikariyeva A’loxon TA’LIM SIFATI MENEJMENTI TIZIMINI JORIY ETISH MUAMMOLARI.....	59
8. Berdimuratova Alima, Kamalova Khatira, Baymurzaev Azamat GLOBALLASIW DÁWIRINDE QARAQALPAQSTANLÍ JASLARDIŃ QÁDIRIYATLARĜA BAĜDARLANGANLÍĜI MÁSELELERI.....	67
9. Mirzaxmedov Xurshid SOTSIAL TRANSFORMATSIYA: YOSHLAR.....	81
10. Zaretdinova Nesibeli, Hakimniyazova Mavluda MEHNAT MIGRATSIYASINING DEMOGRAFIYAGA TA’SIRI.....	89
11. Mo‘minov Zokirjon IJTIMOIY MOBILLIK TURLARI: VERTIKAL VA GORIZONTAL IJTIMOiy MOBILLIK HAQIDA TUSHUNCHA.....	96
12. Узакова Зарина ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ЭТАП ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА ДЕТЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ.....	103
13. Alimuxamedova Nodira «MILLAT» HODISASINI TUSHUNISHDA ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR.....	110
14. Radjabova Aziza GLOBAL GEOSIYOSIY VA GEOIQTISODIY O‘ZGARISHLAR VA ULARNING MINTAQAVIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH, NIZOLARNING OLDINI OLISHGA TA’SIRI.....	117

15. Dulanbayeva Oygul ZAMONAVIY JAMIYAT SHAROITIDA DIN VA IQTISODIY INSTITUTLARNING O'ZARO ALOQADORLIGI.....	123
16. Bekmurodov Xusan “MAHALLA YETTILIGI” – JAMIYATDA IJTIMOIIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING YANGI MEXANIZMI SIFATIDA (SOTSIOLOGIK TAHLIL).....	129
17. Samadov Shohzod FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING IJTIMOIIY TRANSFORMATSIYASIGA DOIR QARASHLAR (SOTSIOLOGIK TAHLIL ASOSIDA).....	135
18. Мирзаева Шахноза НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН: ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА.....	142
19. Mirjavxarova Farida TRANSFORMATSION JAMIYATDA HARBIYLIK KASBI: ORIENTATSIYA VA DEFORMATSIYA (KASBIY BUZILISH) SABABLARI, OMILLARI VA UNING NAMOYON BO'LISHI.....	148
20. Xaytboev Boburjon INSON, FAN VA TEXNIKA TUSHUNCHALARI – FALSAFIY TADQIQOD OBYEKTI SIFATIDA.....	155
21. Xo'jamqulov Adham YANGI O'ZBEKISTONNING YOSHLARGA DOIR SIYOSATI: YOSHLAR IJTIMOIIY KAPITALINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA.....	162
22. Qobilov Uchqun DAVLAT BOSHQARUVINI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA DAVLAT XIZMATCHILARINING KASBIY KOMILLIGINI SHAKLLANTIRISH.....	169
23. A'zamova Kumush INSON QADRINI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIIY DAVLAT MEXANIZMLARINING REGULYATIV FUNKSIYASINI RIVOJLANTIRISH.....	176
24. Tajieva Dilnoz YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI VA MAVQEI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	183
25. Xaydarova Javohira RAHBAR AYOLLARNING BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI.....	189
26. Каюмова Райхона МАХАЛЛЯ В УЗБЕКИСТАНА: ИСТОРИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ И СОВРЕМЕННОЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	198

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Dulanbayeva Oygul,

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston
Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti
Sotsiologiya kafedrasida katta o'qituvchisi
Sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
e-mail: oyguldulanboyeva@mail.ru

ZAMONAVIY JAMIYAT SHAROITIDA DIN VA IQTISODIY INSTITUTLARNING O'ZARO ALOQADORLIGI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14564798>

ANNOTATSIYA

Zamonaviy din odamlarning ongiga tobora ko'proq ta'sir qilayapdi, iqtisodiy munosabatlarda faol ishtirok etayapdi, muayyan masalalarda o'z fikrini bildirayapdi va dunyoda sodir bo'layotgan voqealarga befarq qolmayapdi. Olingan ma'lumotlarga asoslanib, yaqin kelajakda din va iqtisod o'rtasidagi munosabatlar yanada yaqinlashadi, ular o'rtasidagi aloqalar yanada mustahkamlanadi, degan xulosaga kelishimiz mumkin. Mazkur maqolada, zamonaviy jamiyat sharoitida din va iqtisodiy munosabatlarning o'zaro munosabatlari, aloqadorliklari keltirilgan. Qolaversa, diniy qadriyat va meyorlarning iqtisodiy institutlarning shakllanishiga ta'siri tahlil etiladi. Bundan tashqari, diniy va iqtisodiy institutlarning kelib chiqishiga oid sotsiologik nazariyalar batafsil ochib berilgan.

Kalit so'zlar: kapitalizm, protestant axloqi, tovar, kalvinizm, ishlab chiqarish munosabatlari, utelitarizm, provoslaviya, diniy xulq-atvor, ishchi kuchi.

Дуланбаева Айгуль,

Старший преподаватель кафедры социологии
факультета социальных наук Национального университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека,
доктор философских наук по социологии (PhD)
e-mail: oyguldulanboyeva@mail.ru

ВЗАИМОСВЯЗЬ РЕЛИГИИ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

АННОТАЦИЯ

Современная религия все больше затрагивает умы людей, активно участвует в экономических отношениях, выражая свое мнение по тем или иным вопросам, не остается равнодушной к событиям, происходящим в мире. Исходя из полученной информации, можно сделать вывод, что в ближайшее время взаимоотношения между религией и экономикой станут более тесными, и связи между ними только укрепятся. В данной статье представлены отношения и связи между религией и экономическими отношениями в условиях современного общества. Кроме того, анализируется влияние религиозных ценностей и норм на

формирование экономических институтов. Кроме того, подробно раскрываются социологические теории происхождения религиозных и экономических институтов.

Ключевые слова: капитализм, протестантская этика, товар, кальвинизм, производственные отношения, утилитаризм, прославление, религиозное поведение, рабочая сила.

Dulanbaeva Aygul,

Senior lecturer of the Faculty of Sociology
of the National University of Uzbekistan Mirzo Ulugbeka,
Doctor of Philosophy and Sociology (PhD)
e-mail: oyguldulanboyeva@mail.ru

RELATIONSHIP OF RELIGION AND ECONOMIC INSTITUTIONS IN MODERN SOCIETY

ABSTRACT

Modern religion increasingly affects people's minds, actively participates in economic relations, expressing its opinion on various issues, and does not remain indifferent to events taking place in the world. Based on the information received, we can conclude that in the near future the relationship between religion and economics will become closer, and the ties between them will only strengthen. This article presents the relationships and connections between religion and economic relations in the conditions of modern society. In addition, the influence of religious values and norms on the formation of economic institutions is analyzed. In addition, sociological theories of the origin of religious and economic institutions are disclosed in detail.

Keywords: capitalism, protestant ethics, commodity, calvinism, production relations, utilitarianism, slavism, religious behavior, labor force.

KIRISH

Din va iqtisodiyotning o‘zaro ta’sirining sotsial tomonlari jamiyatda ro‘y beradigan muhim o‘zgarishlar nuqtayi nazaridan qiziqish uyg‘otadi. Bu ma’noda ko‘pgina mutaxassislar iqtisodiy o‘zgarishlar jamiyatning madaniy, mental xususiyatlaridan kelib chiqishi zarur ekanini ta’kidlaydilar. Qolaversa, yangi turdagi mehnat motivatsiyalarining poydevori, bandlik, tejamkorlik kabi iqtisodiy munosabatlarning negizini ham ma’naviy, diniy, axloqiy xususiyatlar bilan izohlash mumkin. Aynan shuning uchun ham dinning zamonaviy iqtisodiy tizim rivojidadagi ahamiyatini tarixiy, ijtimoiy, madaniy jihatdan ko‘rib chiqish alohida dolzarflik kasb etadi.

Sotsiologiya individning iqtisodiy xulq-atvorini, birinchi navbatda, ijtimoiy-madaniy, xususan, jamiyatdagi diniy tizimning ta’siri doirasida bo‘lgan sotsial rollar hamda tashkilotlarning o‘ziga xos majmui sifatida o‘rganadi.

METODOLOGIYA

Bugungi kunda sotsiologiya fani doirasida siyosiy, madaniy va diniy o‘zgarishlarning iqtisodiy hayotga ta’sirini u yoki bu darajada izohlovchi ikki asosiy yondashuvni ajratib ko‘rsatish mumkin. Misol uchun, K.Marksning “Iqtisodiy va falsafiy qo‘lyozmalar” deb nomlangan dastlabki asarlari iqtisodiyotda muhim bo‘lgan “begonalashuv” hodisasiga bag‘ishlanadi. Marks mazkur tushunchani yangicha talqin bilan izohlaydi. Asarda din begonalashuvining asosiy shakli – iqtisodiy ifodasi sifatida baholaydi. Bu ma’noda, begonalashuvning dastlabki bosqichi mehnat faoliyati bilan ifodalanadi [1].

ASOSIY QISM

Marksning keyingi asarlarida din, siyosat, san’at, falsafa kabi iqtisodiy bazesning ustqurmasi sifatida tavsiflanadi. Unga ko‘ra, jamiyatning iqtisodiy bazes, ya’ni asosi siyosiy va ma’naviy jarayonlarni belgilaydi. O‘z navbatida, ushbu sohalar ham iqtisodiy tizimga teskari ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ijtimoiy harakatlar va sinfiy kurashning ajralmas qismi bo‘lgan ustki tuzilmaviy hodisalar, xususan, din ham ularning iqtisodiy munosabatlardagi vazifalari hamda rolini ochib berish asosida tushuntiriladi. Marksga ko‘ra, din mafkuraning bir turi muayyan sinf manfaatlarini ifodalovchi g‘oya

hisoblanadi. “Zotan, din Xudo tomonidan yaratilgan mavjud ijtimoiy tartibotni yoqlaydi. U tarixiy nuqtayi nazardan, xalqning ongini chalgʻituvchi “afyun” funksiyasini bajaradi. Lekin, shunga qaramay, u ayrim hollarda ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashda ragʻbat beruvchi kuch sifatida namoyon boʻlishi ham mumkin” [2].

Din Marksning fikricha, hukmron sinflarning manfaatlarini oqlovchi mafkuraviy vazifani bajaradi. Shu bois, u insonni inson tomonidan ekspulatsiya qiluvchi tuzumni himoya qiladi. Dinni mazkur pozitsiyadan, xususan, marksizm nuqtayi nazardan tahlil qilish diniy gʻoyalar jamiyatning real hayotidagi mavjud munosabatlardan kelib chiqishini va shu maʼnoda din hamda iqtisodiyot oʻrtasidagi bogʻliqliklarni oʻziga xos ochib berishni taqazo etadi. Garchand, zamonaviy tadqiqotlarda din va ishlab chiqarishning turli usullari ijtimoiy tabaqalanish, taqsimlanish shakllari oʻrtasidagi bogʻliqliklarni oʻrganuvchi asarlar mavjudligiga qaramay, keyinchalik, sotsiologiya doirasida mazkur yondashuv rivoj topmadi.

Din va iqtisodiyotning oʻzaro aloqadorligiga oid qarashlardan yana biri, Maks Veberga tegishli. Oʻzining klassik asarlaridan biri “Protestant axloqi va kapitalizm ruhi”da Veber protestantlik, xususan, kalvinizm yoʻnalishining kapitalizmning vujudga kelishidagi taʼsiriga diqqat qaratadi. Bundan tashqari Veber mazkur asar doirasida, K.Marksning dinni iqtisodiy munosabatlarning mahsuli sifatida baholovchi yondashuviga eʼtiroz bildiradi. “Protestant axloqi va kapitalizm ruhi” asarida bayon qilingan din va iqtisodiyotning aloqadorligi muammosi Veberning din haqidagi keyingi tadqiqotlarida ham oʻz ahamiyatini saqlab qoladi.

Diniy axloqiy munosabatlar iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishning tabiatiga, mohiyatiga, eng muhimi, ragʻbatlantirish shakllariga qanday taʼsir qiladi? Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlarini amalga oshirish diniy axloqiy meʼyorlarni, ularning semantik talqinini qanday oʻzgartiradi? Ayni ushbu muammolarni Veber jahon dinlarini tadqiq etishda koʻrib chiqadi. Olim oʻzining yana bir muhim asari “Jahon dinlarining xoʻjalik axloqi” nomli tadqiqotida yuqoridagi masalalarni ilmiy faktlarga asoslangan holda ochib beradi. Qolaversa, din va xoʻjalik munosabatlari din hamda iqtisodiyot oʻrtasidagi aloqadorlikni ifodalaydi. Veberga koʻra, bu munosabat ikki turdagi xulq-atvor asketizm va mistik koʻrinishda boʻlishi mumkin.

Mistik xulq-atvor harakatga emas, aksincha, egalik qilish, ilohiy mohiyat bilan birlashishga qaratiladi. Obrazli qilib aytganda, mistik faoliyat insonda yaratganning qurolini emas, uning ilohiy nuri bilan toʻldirilishi lozim boʻlgan idishni koʻradi. Shu bois, mistik faoliyat kapitalizmga ragʻbat beruvchi harakatni koʻzda tutmaydi.

Asketik xulq-atvor ikki yoqlama mazmun kasb etadi. Bir tomondan u dunyodan voz kechish, xalos boʻlishni anglatsa, ikkinchi tomondan zohidlik mashqlari yordamida toʻplangan tajriba oʻziga xos xarizmani, xususan, dunyo ustidan hukmronlik qilish istagini yuzaga keltiradi [3].

Veber aynan asketizmni kapitalizmning asosiy xususiyati sifatida tavsiflaydi. Unga koʻra, asketlikning individual xususiyati kapitalizm ruhini vujudga keltiradi. Veber dunyoga hukmronlik qilishni nazarda tutuvchi asketik xususiyatni aynan protestantlikning kalvinizm teologiyasining “mutloq taqdir” haqidagi gʻoyalarida koʻradi. Bu ruhni xalos etish yoʻllari toʻgʻrisidagi taʼlimot boʻlib, unda axloqiy gʻoyalar va reformatsiya (isloh) qilingan xristianlik dindorlarining sotsial xulq-atvoriga amaliy taʼsir koʻrsatadi. J.Kalvin gʻoyalariga koʻra, xristian jamoasi hayotida dindorlik va dunyoviylik, oʻrta asrlar katolik cherkovi taxmin qilganidek, oʻzaro qarama-qarshi emas, aksincha bir biriga yaqin munosabatlar hisoblanadi.

Shuningdek, Veber xristianlikning oʻziga xos jihati sifatida uning eʼtiqod masalalarida chuqur individual ekanini alohida taʼkidlaydi. Unga koʻra, har bir inson Xudo oldida yolgʻiz boʻlib, u cherkov yordamisiz muqaddas kitoblarni oʻqish va sharhlash huquqiga ega. Oʻz navbatida, ushbu qarash katolik mazhabida ilgari surilgan “jamoaviy xalos” boʻlish gʻoyasini inkor qiladi hamda shaxsiy individual najot topish toʻgʻrisidagi gʻoyalarga keng yoʻl ochib beradi.

Veber protestantlik teologiyasida taʼkidlangan “bandaning najot topishining” ikki yoʻli haqidagi qarashlarni tahlil etadi. Ushbu qarashlarga muvofiq, protestantlik mazhabidagi kishilar quyidagi ikki koʻrsatmalarga muvofiq najot topishi mumkin:

1. Inson oʻzi tanlagan yoʻliga ishonmogʻi gʻoyat muhim. Zero, bu yoʻl uning burchi hisoblanadi.

2. Inson o'zini shubha va gumonlardan xalos etuvchi tinimsiz ishlarga bag'ishlashi shart.

Shular bilan birga, yaxshi amallar: ibodat, ziyorat, ro'za yo'llar kalvinizmga muvofiq, najot yo'li sifatida rad etiladi. Unga ko'ra, chin ma'nodagi xristian kishi o'z hayotiy maqsadini imkoniyati darajasida sidqidildan bajarishi lozim. Muntazam kundalik ish ilohiy irodaning bajarilishini anglatadi. Protestantizmda e'tiqodlilar uchun faqat bitta faoliyat sohasi, xususan, dunyoviy ma'nodagi kasbiy faoliyat "najot yo'li" sifatida tavsiflanadi. Tinimsiz kasbiy faoliyat bu dunyoda Xudoni ulug'lash vositasi bo'lib, u insonning hayotidagi asosiy maqsad bo'lishi ko'zda tutiladi.

Bundan tashqari, puritan, ya'ni protestant axloqi oz narsaga qanoat qilish, eng asosiy ehtiyojlarni qondirish bilan cheklanishni, dabdaba va hashamdorlikdan, behuda narsalardan voz kechishni talab etadi. O'z navbatida, ushbu talablar mehnat orqali erishilgan boylikning oshishiga, to'plangan kapitalni sarmoya qilishga va doimiy ish faoliyati sifatida foydalanishga asos bo'ldi. Kasbiy burchni bajarish natijasida, boylik nafaqat ma'naviy jihatdan oqlandi, balki zaruriy shart sifatida ham belgilandi. Kambag'al bo'lishga intilish kasal bo'lishni istash bilan teng deya baholandi [4].

Shunday qilib, protestantizm odamlarning iqtisodiy faoliyatini bevosita emas, balki bilvosita o'zgartirib, uni asosiy diniy qadriyatlardan biri darajasiga olib chiqdi. Oqibatda, protestantizm tadbirkorlik, ratsionalizm, pragmatizm xulq-atvorining keng tarqalishiga imkon berdi va ish sifatini maksimalashtirishga e'tibor qaratdi. Asketizm ruhida toblangan mehnat shaxsning muayyan qiyofasini shakllantirishga, kapitalizmni tasavvur qilib bo'lmaydigan fazilatlar bilan ulug'ladi. Vijdonlilik, qat'iyatlilik, ehtiyotkorlik, aniqlik bajarilayotgan ishga kuchli darajada sodiqlik kabi sifatlar kasbiy faoliyat sifatining o'zgarishiga sabab bo'ldi. Natijada, tadbirkorlik va boshqa faoliyat bilan mashg'ul bo'lgan protestantlar o'zlarining iqtisodiy muvaffaqiyatlarini Xudoning qo'llab-quvvatlashi sifatida baholadilar.

Veberning tadqiqotlarida din sotsiologiyasi uchun muhim xulosa, xususan, kapitalizm protestantizmning diniy axloqiy normalari ta'siri ostida yuzaga keldi, degan mulohaza bilan ifodalanadi. Albatta, kapitalizmning g'alabasi faqat protestantlik axloqining ta'siri natijasi emas, Veber sanoatlashishning o'sishiga yordam bergan boshqa omillar harbiy budjetning oshishi, iste'mol tovarlariga nisbatan yuqori talab kabi boshqa jihatlarni ham sanab o'tadi. Bu o'rinda, olim jamiyatning dinga ta'sir qilishini ham tan oladi.

O'z navbatida, Veberning mazkur konsepsiyasi turli nuqtayi nazardan ko'plab tanqidga uchradi. Ushbu tanqidlar kapitalizmning yuzaga kelishida katolik mazhabining roli inobatga olinmaganini, buyuk geografik kashfiyotlarga yetarlicha e'tibor berilmaganini nazarda tutib, uyg'onish davrining yetuk mutafakkirlarining xizmatlari nazardan chetda qoldirilgani bilan izohlandi.

Biroq, shunga qaramay, Veber konsepsiyasining asosiy qoidalari hali ham ko'pchilik mutaxassislar tomonidan e'tirof etiladi. Ularning mulohazalariga ko'ra, Veberning qarashlari, zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot, avvalambor, diniy ideallar kompleksi tomonidan belginanadi [5], degan xulosani keltirib chiqaradi. Keyinchalik, Veberning din va ijtimoiy o'zgarishlar konsepsiyasi bir nechta yo'nalishlarda rivojlantirildi. Ulardan biri amerikalik sotsiolog R.Bellaning Yaponiyaning iqtisodiy modernizatsiyasida dinning roliga bag'ishlangan tadqiqotlari edi. R.Bella o'zining "Tokugava davri dini" asarida din va iqtisodiyotning o'zaro ta'sirini tahlil etish asnosida diniy e'tiqodlarning iqtisodiy rivojlanishga rag'bat berishi yoki to'siq bo'lishi muammolarini ko'rib chiqadi. U Yaponiyaning jadal modernizatsiya omillariga diqqat qaratarkan, ularga ta'sir qilgan diniy me'yorlarni tahlil qiladi.

Bellaning fikriga ko'ra, Yaponiya misolida dinning iqtisodiy tafakkurga, mentalitetga bilvosita ta'sir qilishi Veber nazarda tutgan ta'sirdan ko'ra, boshqacharoq ifodalanadi [6].

Din va iqtisodiyotning o'zaro aloqasini ko'zda tutuvchi yana bir konsepsiyalardan biri bu P.Bergerning qarashlari hisoblanadi. Amerikalik ilohiyotshunos va sotsiolog olim P.Bergerning fikriga ko'ra, xristianlik cherkovi va zamonaviy kapitalizm o'rtasida hech qanday o'zaro aloqa mavjud emas.

Menejment, marketing kabi tushunchalarni cherkovning savdo faoliyatiga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq qilib bo'lmaydi. Lekin tadbirkorlik sohasidan kelgan ba'zi tushunchalar hamda amaliy ko'nikmalardan foydalanish cherkovning ayrim manfaatlariga mos kelishi mumkin. Olimning qayd

etishicha, so'ngi yillarda ayniqsa, sobiq sovet imperiyasi parchalangandan keyin kapitalizmning g'alabasini o'ziga xos ulug'lash paydo bo'ldi. Bu hol kapitalizmni, hatto din darajasigacha ko'tarishga olib keldi.

Kapitalizmning afzallik tomonlarini qayd etarkan, amerikalik olim quyidagi ikki jihatga diqqat qaratadi:

1. Kapitalizm shu paytgacha misli ko'rilmagan mo'l-ko'llikni yuzaga keltirdi, aholining g'oyat katta qismini qashshoqlikdan olib chiqib, ularga munosib moddiy turmush darajasini ta'minladi.

2. Kapitalizmning g'oyaviy asosi, birinchi navbatda, demokratiya hisoblanadi.

Berger kapitalizmning ijobiy tomonlarini qayd etish bilan birga uning kamchiliklarini ham tavsiflab o'tadi. Uning fikricha, kapitalizm kishilarda sotsial himoyalanganlik hissini uyg'otmaydi. Bundan tashqari, u sabab jamiyat ichida iqtisodiy muvaffaqiyatga erishganlar va erishmaganlar o'rtasida o'zaro ijtimoiy konfliktlarning yuzaga kelishi kutiladi.

Din sotsiologiyasi doirasida iqtisodiy tizim va din o'rtasidagi bog'liqlik masalalari rus ilohiyotshunos olimi, sotsiolog S.N.Bulgakovning konsepsiyalarida ham o'ziga xos tarzda talqin etiladi. S.N.Bulgakov, avvalambor, iqtisodiy munosabatlarni provaslaviya mazhabi qamrovida tahlil qiladi.

Rus jamiyati sharoitida din va iqtisodning o'zaro ta'siri muammolari Bulgakovning "Cherkov va ijtimoiy muammolar", "Iqtisodiyot falsafasi", "Xristianlik va sotsializm" kabi asarlarida tilga olinadi.

Ushbu asarlarda Bulgakov Rossiyada ilk bor provaslaviya va kapitalizm o'rtasidagi bog'liqlikka alohida diqqat qaratadi. Olim Veberning "Protestant axloqi" asarini yuksak baholash asnosida, din iqtisodiy o'zgarishlarga sabab bo'lishi mumkinligi g'oyasini e'tirof etadi. U diniy omilning iqtisodiy hayotga ta'siri Rossiyada yetarlicha o'rganilmaganini ta'kidlaydi.

Bulgakov o'z tahlilida quyidagi mulohazalarga tayanadi: dinni iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida qabul qilish har bir jamiyatning tarixi va milliy xususiyatlaridan kelib chiqib e'tirof etilishi lozim. Olim Rossiyaning iqtisodiy rivojlanishida rus provaslaviyasining rolini tahlil qiladi. U Veberning kapitalizm alohida ruhiy stimul – mehnatga faqat axloqiy harakat sifatida munosabatni emas, balki o'z-o'zidan boylika bo'lgan qiziqishni ham anglatadi, degan xulosasini qo'llab-quvvatlaydi.

Bundan tashqari, Bulgakov o'z konsepsiyasi doirasida iqtisodiy materializm: bentamizm, marksizm kabi nazariyalarni tanqid qiladi. Ayniqsa, olim mazkur nazariyalar tomonidan ilgari surilgan "Iqtisodiy odam" tushunchasini qabul qilmaydi. Bulgakovga ko'ra, inson ijodiy ibtidoaga ega faol mavjudot sanaladi. Shaxs, avvalambor, manfaatlarni hisoblash o'lchovi emas, balki jonli xulq-atvor egasi sanaladi. Bu ma'noda xuddi inson kabi iqtisodiy munosabatlar ham faqat qandaydir mexanizm bo'lmay, insonning xulq-atvori mahsuli sanaladi.

XULOSA

Yuqorida tilga olingan mulohazalarni umumlashtirib aytish mumkinki, ayrim diniy qadriyatlar va me'yorlar iqtisodiy tizimning rivojlanishi yoki inqiroziga yetarlicha ta'sir ko'rsatadi. Agar diniy e'tiqod mehnatsevarlik, tejamkorlik, qat'iyatlilik va kamtarona turmush tarziga yo'naltirilgan bo'lsa, iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishiga, tadbirkorlik faoliyatining o'sishiga, jamiyatda moddiy farovonlikning barqaror taraqqiy etishiga xizmat qilishi mumkin.

Zamonaviy jamiyat sharoitida rivojlangan mamlakatlarning iqtisodiyotida diniy tizimning ahamiyati g'oyat mo'tadil bo'lib, u jamiyatning madaniy sohasi bilan birgalikda muayyan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga hissa qo'shadi.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Маркс К. Религиозное отчуждение // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии. – С. 80-86.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология. (Первая глава) // Социология. – М.: Канон-пресс-Ц; Кучково поле, 2000. – С. 329-331, 408.

3. Вебер М. Социология религии (типы религиозных сообществ) // Вебер М. Избранное. Образ общества: Пер. с нем. – М.: Юрист, 1994. – С. 202.
4. Вебер М. Религиозные идеи и интересы // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии. – С. 327.
5. Гидденс Э. Социология. – С. 660.
6. Гараджа В.И. Социология религии.
7. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни // Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения: Антология. – С. 230-231.
8. Белла Р. Религия как символическая модель, формирующая человеческий опыт // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии. – С. 193.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

3-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-3

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000